

שיטת החזון איש לענין רחובות העיר שלנו

בשור"ת בית אפרים (שם תחילת וסוף סי' כ"ו) כתב: "באופן... שהדרך המפולש הוא בסוף הרחוב, היינו בין שלשה מחיצות הבתים המקיפות הרחוב, ויש ג' מחיצות מעבר אחד של הדרך, ומחיצה ד' מעבר השני כזה*, מכל מקום נראה דגם בכה"ג, כיון שיש כאן ג' מחיצות שלימות שאין בטלים משום בקיעת הרבים, אף שבקיעת הרבים מפסקת בין מחיצות אלו למחיצה שבעבר שכנגדה, מכל מקום שוב מועיל בזה צורת הפתח, ואמרינן פתחא היא ושרי".

גדולה מזו כתב החזון איש (או"ח סי' ק"ז ס"ק ד-ז): "לענין הלכה נראה דנקטינן, דבשם ד' מחיצות לא אמרינן אתו רבים ומבטלי מחיצות, כרבי אלעזר כ' א', ודלא כרבי יוחנן, דסתמא דתלמודא שבת ו' ב' מוקים לה לברייתא דהתם כותייהו דחכמים¹, וברייתא דהתם משמע דהלכתא היא. וכן פסק הרמב"ם פ"ז מה"ש הל"ג, וכן דעת הגה"מ שם והביאו ראי' מהא דפ"ק דשבת, וכן נראה דעת תו"י שם ד"ה ולא, וכ"ה בהג"א ברפ"ב בשם מהרמ"ק [מיהו התם כתוב דגם בב' מחיצות שלמות לא אמרינן אתו רבים ומבטלי מחיצה, וזה תמוה וצ"ע], וכ"כ הרע"ב בפ"י המשנה, גם הר"ף והרא"ש העתיקו המשנה והשמיטו סוגית הגמ' וסתמא קי"ל כחכמים, [וזה דלא כהריטב"א דפסק כר"י]... ונראה דכל שיש ג' מחיצות של עומד מרובה, לא אמרינן תו דאתו רבים ומבטלי מחיצתא, דג' מחיצות של עומד מרובה עדיף משם ד' מחיצות, ולא מצינו חילוק בין ג' מחיצות לד' לענין דאורייתא. ולפ"ז בצורה הזאת ** לא תמצא רה"ר אף בחוצות רחבות ט"ז אמה וס' רבוא בוקעים בהם. שרחוב ב' היא רה"י גמורה מהתורה, שיש לה ג' מחיצות עומד מרובה. אף שרחוב א' וג' עוברות בפרצותיה ורבים בוקעים בהן, לא מבטלי מחיצתא. והא דפרצה יתר מ' אוסרת, אינו אלא מדרבנן, ומהתורה אין כל פרצה אוסרת כל שעומד מרובה. וכיון שרחוב ב' היא רה"י, גם רחוב א' וג' נעשין רה"י, שהרי יש להן ג' מחיצות. דמה שהן פתוחות לרחוב ב' הוא כמחיצה, שרחוב ב' הוא כחצר מוקפת... מיהו אם אין כאן רק ב' רחובות כרחוב הב' והג' לא שייך עומ"ר, כיון דאין כאן מחיצות, ולא שייך עומד, אלא אי העומד יעשה רה"י לעצמו. אבל אם אינו עושה לעצמו, אינו עושה לאחרים. ואע"ג דאם תאמר עומ"ר ברחוב ב' כדי לתקן דופן ג' לרחוב ג', ותהי' רה"י, יתקן אח"כ רחוב ב' שתהי' פתוחה לרה"י, מ"מ התחלת הנידון הוא לאחרים, ולא לעצמה, ולא שייך עומ"ר. והני מילי בשתייהן רחבות ט"ז אמה ורה"ר עוברת בתוכן, ואז לא מהני להו צו"ה ובעינן דלתות. אבל אם אחת מהן אינה רחבה ט"ז אמה, או שאין שיעור רה"ר עוברין בתוכה, מתקן אותה בצו"ה, וניתרת גם שניה שהיא רחבה ט"ז וס' רבוא בוקעין בה בצו"ה, שהיא רה"י גמורה מה"ת בלי שום תיקון. ויצא לנו מזה, **דבזה"ז כל השוקים והרחובות שבכרכים היותר גדולים הן רה"י גמורה מה"ת, דכלן תמצא בהן אחת מוקפת ג' מחיצות והיא רה"י, וכל הרחובות הפתוחות לה רה"י והפתוחות לתוכן נעשין רה"י, וכיון שכן הן ניתרות בצורת הפתח.** ובמ"ב סי' שמ"ה האריך שקשה להקל מחמת שאין ס' רבוא בוקעין, כל שהיא דרך לרבים שעוברים ולסוחרים, ולהאמור ההיתר מחזור ומרווח לכרכים שלנו".

והגאון רבי אליעזר יהודה פלצ'נסקי זצ"ל (הר"ד בספר אשד הנחלים עירובין סוף ח"ב) תמה עליו: "דאף דמקום פרשת דרכים נחשב רה"י משום עומד מרובה של רחוב הב', והו"ל כפירצה הניתרת בעומ"ר, מכל מקום אכתי לית ביה דין מחיצה, רק דהו"ל אויר רה"י, וא"כ איך אפשר ליה להך אויר להתיר דין רה"ר דאיתא על רחוב א' וג', דהוינן רה"ר מעלייתא. ואטו הך אויר הניתר בעומ"ר והו"ל רה"י, כמחיצה נחשב. וא"כ גם אויר כרמלית יהא נחשב למחיצה, וא"כ אין רה"ר כלל. ואף אם נחשבהו להך אויר כמחיצה, מי עדיף ממחיצה של צורת הפתח, והכא הא לא מהני צוה"פ, מכיון דרחוב א' לית לה אלא שתי מחיצות מעליות, אינו מועיל לה צוה"פ למחיצה שלישית, משום דאתו רבים ומבטלי מחיצתא, ובזה כו"ע מודים, וא"כ איך נחשוב הך אויר למחיצה, עכ"פ הו"ל מחיצה שרבים בוקעין בה. ואם כי הך בקיעה לא מבטלת שם רה"י דאיתא על רח' ב', היינו משום דכך הדין, דכל דאית ליה עומ"ר של ג' מחיצות, לא אמרינן ביה אתו רבים ומבטלי מחיצתא. אבל רחוב הא', דאין בה כי אם ב' מחיצות, ורוח שלישית כולו נבקע מפני בקיעת רבים, הו"ל רה"ר לענ"ד. ומה דהך רבים מרה"י הן בוקעים, היינו מרחוב הב', זה לא מגרע כח הבקיעה".

על כך השיב החזון איש (שם): "הנה דעת הספר [חזון איש], דבתחילת הדיון יש לסלק מכאן הרבים, ולצייר במחשבתנו חצר על תמונת ג' הרחובות. ואם יוצא לנו הדין, שכל חלקי החצר היוצאים לכאן ולכאן, רה"י גמורה היא, אז לפנינו רבים שבאו לבטל רה"י גמורה. וכיון שלא נשתמשנו כאן בצורת הפתח, אלא בדין עומד מרובה, ומצאנו בהלכות מחיצות, שיש כאן מחיצות עומ"ר לכולה, הננו

¹ כ"ה דעת הבית אפרים סי' כ"ז, אבל בשור"ת משכנות יעקב סי' ק"כ חולק עליו ונוקט דקי"ל כר"י, דמבטלי מחיצתא, כמש"כ בחזו"א להלן שם ס"ק ח'. ועי"ש בחזו"א שביאר, למה נחשבת ירושלים רה"ר, לאחר שנפרצו בה פרצות, אף שיש שם ד' מחיצות. ובמכתבים להגר"א פלצ'נסקי שם נקט החזו"א, דקי"ל כמימרא דר"י, ירושלים אלמלא דלתותיה וכו', ואין מזה סתירה להא דבשם ד' מחיצות לא מבטלי רבים מחיצתא. אמנם המ"ב בבה"ל סי' שס"ד סעי' ב' ד"ה ואחר נקט, דאם קי"ל כמימרא זו, על כרחך דלא מהני צוה"פ להיקף עיר, אע"פ שיש לה שם ד' מחיצות, עיי"ש.

² גם בזה נוקט הבית אפרים שם כן, והמשכנות יעקב שם חולק, וכן ובספר שלום יהודה התווכח בזה עם החזון איש, ונוקט דפרצה מבטלת מחיצה מה"ת.

שבים לדין, דלא אתו רבים ומבטלי מחיצות. והרינו חוזרים לצייר הדבר ***. יש כאן רצועה יוצאה מן חצר הגדולה לדרום. והנה הרצועה יש לה ב' מחיצות מזרח ומערב, ורוח צפונית פרוצה לחצר גדולה, וחצר גדולה יש לה פירצה כנגד פרצת הרצועה. ואילו גדר את פירצת ה'ז' שברוח צפונית של חצר גדולה, אין ספק שהרצועה רה"י גמורה, ואף אם רבים בוקעים ברצועה ובחצר והם והם ס' רבוא, לא יבטלו המחיצות, וא"כ יש כאן סתימה דינית של עומד מרובה, מאי הוי, הלא במקום הבקיעה, דהיינו פירצה ה'ז', לא הועילה בקיעת רבים כלום, והחצר הגדולה רה"י גמורה. ואין כאן שום סברא דדין הרצועה נשתנתה בשביל בקיעת רבים בפרצת ה'ז', בזמן שהחצר עצמה נשארת רה"י. ואין לומר דפרצת ד'ו נפסדת בבקיעת רבים, שהרי אין פרצה זו נחשבת כסתומה מעולם, אלא מחיצות החצר הן מחיצותיה... וכנראה מדברי כת"ר, דהרצועה והחצר ב' רשויות הן, והרצועה משגת כח רה"י, מפני שאויר רה"י מקיפה, והוא ענין מחודש, וכח רבים מבטלין זה. אבל יותר פשוט שהרצועה והחצר אחת היא, וזו בעלת תמונה מעוקמת, והמחיצות יותר חיצונות הן הן הגבולות".

רחוב מתעקל

איתא בירושלמי (עירובין פ"ח ה"ח): "ר' לעזר שאל לר' יוחנן, ההן פיוסרוס, זרק מתוכה לרשות הרבים או מרה"ר לתוכה, אמר ליה, על דעתך אין רשות הרבים לעולם. ריש לקיש אמר, לעולם אין רשות הרבים עד שתהא מפולשת מסוף העולם ועד סופו. מוחלף שיטת ריש לקיש, דאמר אין רשות הרבים בעולם הזה אלא לעתיד לבא, שנאמר - כל גיא ינשא. מתניתא פליגא על ריש לקיש, אי זו היא רשות היחיד, שבילי בית גלגל וכן כיוצא בהן, רשות היחיד לשבת ורשות הרבים לטומאה".

מפרש בשו"ת משכנות יעקב (סי' קכ"ב): "הדרך ההיא שבפיוסרוס היתה דרך עקמומית ועקלתון, כדאמר בירושלמי דע"ז [פ"א ה"ט: "והתני מעשה ברבן גמליאל שהיה מטייל בהר הבית וראה אשה אחת גויה ובירך עליה. וכי דרכו של רבן גמליאל להביט בנשים. אלא דרך עקמומית היתה, כגון אהין פסוורוס, שהביט בה שלא בטובתו ובירך עליה"], ואין הפיוסרוס מפולשין פתחיהם ומכוונין זה כנגד זה כעין דגלי מדבר, ומיבעיא ליה לר' לעזר אי הוי רה"ר, ורבי יוחנן השיב לו - על דעתך אין רה"ר לעולם, שרוב דרכים יש בהן עקמומיות ואינן מכוונין ומפולשין בשוה. ופליג ר"ל ואמר, אין רה"ר עד שיהיה מפולש מסוף העולם וכו', פירוש דבעי שיהא מכוון ממש כדגלי מדבר. ומשמע הא אם מכוון יש רה"ר בזמנה"ז. ופליג ידידיה אדידיה, דאמר אין רה"ר כלל בעוה"ז כו' ואף שמכוונין, כיון שיש הרים וגאיות מפסיקין, אין זו רה"ר, עד שיהיה כל גיא ינשא כו' והיה העקוב למישור כו', שכן היו גם בדגלי מדבר, מפני עמוד הענן. ואמר מתניתין פליגא על ר"ל, ומשמע אתרי מימרי דיליה ואפילו אקמייתא, דלא חשיבא רה"י רק כעין שבילי בית גלגל וכיוצא בהן, דלא ניחא תשמישתייהו כלל... והיו בהן כל הדרכים הללו, שלא היו מכוונות ומהלכין בעקמומיות... ואפ"ה דוקא הנך... הא לאו הכי... הוי רה"ר גמורה... ולענ"ד יש ראייה לזה, דאין צריך לרה"ר שתהא מכוונת, דהא גבי ערי מקלט כתיב - תכין לך הדרך, ודרשין שיהיו מכוונות, כדאמר במכות במשנה, וכן מבואר ברמב"ם. משמע הא לאו הכי אין צריך, אף שכל דרך עיר מקלט היה רה"ר, דהא מהאי טעמא אמר בב"ב - דרך עיר מקלט ל"ב אמה, ודרשין מדכתיב דרך הדרך. דאי הוי כתב דרך, ממילא משתמע י"ו אמה, כדרך רה"ר, וכמש"כ הרמב"ם שם. השתא דכתיב - הדרך, מרבין ל"ב אמה. וא"כ דהוי דרך רה"ר, ואפילו הכי איצטרך תכין כו', שיהיו מכוונות... ומשמע הא שארי רה"ר אין צריך לכך... וכה"ג כתב הרמב"ם... ובהלכות שבת בדין ד' רשויות בפ"ד דבתנאי רה"ר לא הזכיר רק י"ו אמה ואין מקורה, ולא כתב שיהיה מכוון. וכן משמע מתשובות הריב"ש סי' ר"פ, דאף שהיא עקומה, כל שרחבה י"ו אמה, הוי רה"ר. רק רש"י ז"ל כתב כמה פעמים - מכוון משער לשער, בפ"ק דעירובין (ו' ע"א), גבי כיצד מערבין רה"ר כו', ושם ע"ב גבי ירושלים כתב שהיה רה"ר שלה מכוון משער לשער ומפולש כו', משמע דבעי מכוון ביושר ממש, והדבר צ"ע לדינא. ובירושלמי לא משמע כן, דהא עכ"פ בפיוסרוס היתה דרך עקמומית, ופשיט רבי יוחנן דהוי רה"ר".

והנה לפירוש המשכנות יעקב דן הירושלמי אם דרך עקלתון חשיבא רה"ר, רק מצד דלא ניחא תשמישתייה. אמנם לדברי החזון איש דלעיל, לכאורה יש לדון גם משום סתימת דופן השלישית בעומד מרובה - כזה***, ועל דרך שהתיר החזון איש את רחוב הב', משום עומד מרובה של מחיצותיו. ונראה שתלוי דין זה במה שכתב החזון איש (שם סי' ע"ד ס"ק ט"ו) לענין מחיצה העשויה כמין גאס ומחיצה בעיגול, אם נחשבות שתים או שלש מחיצות: "איכא ב' דפנות כעין ג"ס, ועשה לחי לא הוי רה"י, וכמש"כ סי' ח' [סי' ע"ב] סק"י. מיהו אפשר דנידון באלכסון, והוי רה"י ביניהן באלכסון, דחשיב כג' דפנות, ונראה דאף אם הן מרוחקין זה מזה יותר מאלכסון של מרובע, נמי הוי ביניהן רה"י כזה****. ולפ"ז אין שיעור בדבר, אלא כל שיש לרבע בהן דע"ד, הוי רה"י. וכן בעיגול, בין שהוא חצי עיגול ובין שהוא חלק עיגול, חשיב כג' מחיצות. ועי' בל' הגמ' י"ב ב' - עגולה לא, וצ"ע בכל זה". ובמקום אחר (ס"ס ע"ג) כתב: "נסתפקנו בדין מחיצות באלכסון בכמה שיעורין, ואפשר דכל שהן באלכסון כל כך שאינו מתלקט עשרה מתוך ארבע*****", לא מקרי מחיצה, כדין תל שאינו מתלקט י' מתוך ד'. והלכך מקום מוגדר ג' מחיצות מערב דרום צפון, ומחיצות דרום צפון באלכסון, הדרומית לדרום והצפונית לצפון, אם במשך ד"א של דרומית לדרום לא גדרה י"ט ממערב למזרח, אינה מחיצה, וכן במחיצת צפונית, ואין המקום המוגדר ביניהם רה"י מה"ת, וכן לענין פס ולחי, וצ"ע".